

**ЧОВЕКЪТ И ПРИРОДАТА В БОРБА ЗА ОЦЕЛЯВАНЕ: „СЪДЪТ НА
ПОКОЛЕНИЯТА“ И „ДЕСЕТИЯТ ПРАВЕДНИК“ НА ЛЮБОМИР НИКОЛОВ
MAN AND NATURE IN A STRUGGLE FOR SURVIVAL: “THE JUDGMENT OF
THE GENERATIONS” AND “THE TENTH RIGHTEOUS MAN” BY LYUBOMIR
NIKOLOV**

Елена Борисова

Институт за литература при Българската академия на науките

Резюме: Романите на Л. Николов „Съдът на поколенията“ и „Десетият праведник“ разгръщат две посоки на съдбата на човечеството и природата и най-вече проследяват последствията от борбата им за оцеляване. Какво ще се случи ако природата реши да отвърне на човешките набези и поеме контрола върху планетата Земя? Какво е мястото на човека в една глобална екосистема, която го възприема като паразит? Това са някои от въпросите, които романите поставят като важни, а отговорите, разгърнати през научнофантастичните им проекции във и прогнози за бъдещето, са една възможна реализация на крайния резултат от битката за оцеляване на човека и природата.

Ключови думи: българска научна фантастика, екотравма, екологична катастрофа

Summary: L. Nikolov's novels “Judgment of the Generations” and “The Tenth Righteous One” unfold two directions of the fate of humanity and nature, trace the consequences of their struggle for survival. What would happen if nature decided to fight back against human invasions and take control of planet Earth? What is the place of man in a global ecosystem that perceives him as a parasite? These are some of the questions which novels pose as important, and the answers unfolded through their science fiction projections and predictions of the future are a possible realization of the ultimate outcome of the battle for survival between man and nature.

Keywords: Bulgarian science fiction, eco-trauma, ecological catastrophe

Екологията и научната фантастика споделят немалко идеи и тези. Доказателство за подобно твърдение са множеството произведения, появили се от началото на ХХ век, и особено през последните няколко десетилетия¹, които разработват различни сценарии, в повечето случаи катастрофични, за взаимодействието между човека и околната среда. Екокритиката все по-осезаемо признава централното значение на научната фантастика

¹ Вж. „Удаденият свят“ (англ. изд. 1962) на „Heat“ (1977) на Артър Херцог, “The Sea and the Summer” (1989) на Джордж Търнър, някои от романите на Ким Стенли Робинсън („Forty signs of Rain” (2004), „Fifty Degrees below” (2005) и др., „Пътят“ на Кормак Маккарти (англ. изд. 2006, бълг. прев. 2009, 2012.), „Орикс и Крейк“ (англ. изд. 2003, бълг. прев. 2020) на Маргарет Атууд и много др.

като жанр, който проявява сериозен интерес към връзката между човека и другите видове, към планетарната заплаха. През 1999 Урсула К. Хайзе² пише писмо до участниците в научен форум, посветен на литературата и околната среда, в което отбелязва важността на научната фантастика в мисленето за околната среда.

Екокритиката анализира начините, по които литературата представя отношението на човека към природата в определени моменти от историята, какви ценности се приписват на природата, защо и как възприятията за природата оформят литературните тропи и жанрове. Нито един жанр не е изключен от този вид анализ. Един от съвременните жанрове, в който най-ясно се поставят въпросите за природата и околната среда, е научната фантастика. [...] Научната фантастика е жанрът, който най-упорито и смело се ангажира екологичните въпроси и тяхното предизвикателство към нашата визия за бъдещето³. (Heise 1999)

В периода 2007–2008 г. научната фантастика заговаря за т.нар. климатична фантастика (cli-fi)⁴, литература, изцяло фокусирана върху изменението на климата. Климатичната фантастика влиза в обращение и в полето на екокритиката. Според Антония Менерт⁵ климатичната фантастика отразява етичните и социалните последици

от тази несравнима екологична криза, отразява настоящите политически условия, възпрепятстващи действията срещу изменението на климата, изследва как се материализира рискът и засяга обществото. (...) По този начин служи като културно-политически опит и иновативна алтернатива за осмисляне на климатичните промени. (Mehnert 2016: 4)

За Ан Каплан разказите за изменението на климата представят чувствителност, натоварена с травма. Дискусиите около климатичната фантастика провокират

² Ръководител на катедрата по английски език към Калифорнийския университет. Временно е ръководител и на Лабораторията за екологични наративни стратегии към Института по околна среда и устойчивост към същия университет. Нейните изследвания се фокусират върху съвременната литература и екологичните хуманитарни науки; литература и наука, научна фантастика и др., а именно: “Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global” (2008), “Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species” и др.

³ Вж. Heise, U. K. “Letter”, PMLA 114.5 (Oct. 1999): 1096-1097 – (https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_PMLAForum.pdf), прегледано на 10.02.2023)

⁴ Терминът се приписва на английския журналист и екоактивист Дан Блум, който за пръв път лансира климатичната фантастика като художествена литература, обърната към екологичните проблеми.

⁵ Вж. “Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature” (2016).

проучвания за начините, по които тази литература изобразява бъдещето. Критиците се питат дали жанрът неизбежно предвижда апокалипсис, унищожаване на човешкия вид и като цяло животът на планетата. Или отразява икономическите, политическите и социалните договорености, предизвикали изменението на климата.

Катастрофичността в романите на Л. Николов „Съдът на поколенията“ и „Десетият праведник“

Първите стимули на българската научна фантастика за художествено осмисляне на борбата на човека за оцеляване сред природата се проявяват през 1930 г. в романа на Георги Илиев „О-Корс“. Земята е скована в лед поради угасване на Слънцето вследствие на падането на Венера върху него. Човечеството се е скрило в подземни градове, приготвя храната си по синтетичен път. Растителността и животните са унищожени. Ученият Виних Дъждански събужда слънчевата активност чрез „лъчеви змиевици“ (ракети-мълнии, лазерни импулси) и успява да спаси планетата. В другия му роман „Теут се бунтува“ (1933) планетата е спряла въртенето около оста си. Ученият Кантемир я задвижва с „въжежни лъчи“. Георги Илиев описва планетарно-социален катастрофизъм, а произведенията му, по думите на Огнян Сапарев, са „символ на пътищата на окървавеното човечество, вяра в доброто начало, показалец, че гръмотевици ще разтърсят земята, защото „за отделния човек не трябва да се ограбва човечеството“. (Сапарев 1990: 122) Катаклизмите идват отвън, предизвикани са от нарушения космически порядък, а един от пътищата, по които трябва да поеме човечеството, за да не се самоунищожи, е създаването на нов ред, в който запазването на човешкото е единственият начин за спасение.

В българската научна фантастика след появата на произведенията на Г. Илиев, които описват глобален катаклизъм, до 90-те години темата за изменението на климата не е във фокуса на писателите. Това се дължи не само на политическата и културната обстановка у нас до 1989 г., но и на тенденциите като цяло в научната фантастика в световен мащаб; проследяването на взаимодействието на човека с новите технологии, картографирането на бъдещето на човешката природа; трансформациите на тялото, психиката и др.

През 1978 г. у нас се появява романът на Любомир Николов и Георги Георгиев „Съдът на поколенията“ който, макар и идеологически уплътнен, осмисля бъдещето на природата вследствие на разрушителните действия на човека върху нея. Няколко години

по-късно излиза романът на Хаим Оливер „Енерган 22“ (1981), който проследява живота на общество в бъдеще, в което въздухът е отровен от гъстия и непроницаем стайфли (смесица от серен двуокис, оловни аерозоли, сероводороди и др.), много растителни и животински видове са унищожени, а мощна корпорация („Албатрос“) се грижи за поддържането на замърсяването на околната среда и въздуха с производството на храна, дрехи, аромати, енергия в петролните рафинерии и химически заводи. И в „Енерган 22“ спасителният комунизъм, макар и не ясно заявено, както е в „Съдът на поколенията“, се визуализира имплицитно през образа на митичния Остров на спасението, където малка група от хора се борят срещу капиталистите, отговорни за замърсяването на природата. Романът на Хаим Оливер ангажира читателското съзнание с екологичните проблеми на бъдеще, в което кислородът се заплаща, поддържането на живота се превръща в лукс, а единственият образ на бъдещето са нечовешки уродливи същества с гумени хоботи вместо устни, стъкла вместо очи, нечленоразделни звуци, смачкани под тежестта на противогаза.

През 1999 г. излиза романът на Любомир Николов „Десетият праведник“, който представя кървавата борба за оцеляване между природата и човека. Човечеството се пренася назад в своето технологично и социално развитие, а природата успешно го изтласква встрани, дава приоритет на развитието на животните.

Ангажираността на българските писатели към проблемите, провокирани от климатичните изменения, по-видимо нараства след 2010 г. Автори като Георги Коновски⁶, Тихомир Димитров⁷, Васил Георгиев⁸, Александър Ненов⁹, Владимир Тодоров¹⁰ и др. проследяват промените във и травмите на човешката психика в свят, в който инстинктите за оцеляване (физическо и емоционално) са единствената движеща сила. Във всичките посочени произведения е отразена реакцията на човека към заплахата от или случилата се вече екологична катастрофа, отчуждението на индивида не толкова от колектива, колкото от личностните морални и етични категории, които са поддържали, били са опора на културния живот. Катастрофичните крайности, генерирани от начина на светостроене на произведенията, осмислящи бъдещето на природата и човека, изразяват реални глобални проблеми.

⁶ Произведенията „С храна си живял“ (2014), „Територията“ (в сборника „Бъдеще евентуално“)

⁷ Романът „Аварията. Ново небе и нова Земя“ (2016).

⁸ Романът „Апарат“ (2013).

⁹ Романът „Летящата планета“ (2017).

¹⁰ Романът „Архипелаг Ню Йорк“ (2018).

Изменението на климата неизбежно ни провокира да преосмислим собственото си място в света. В същото време чрез визуализирането на екологичната криза художествената литература създава среда за генериране на митове за нашата епоха, трансформирайки почитани от времето разкази, които съответстват на нашите знания и страхове (например библейския мит за потопа, за апокалипсиса). Климатичната фантастика разкрива начина, по който човешкото същество възприема собствената си култура, ценностна система, вярвания в бъдещето и др. Проследяването на подобни нишки в произведенията позволява на читателя не само да вникване в актуалните теми и проблеми, свързани с изменението на климата, но и в „структурите на чувствата“, които циркулират около тях. Структурата на чувството е концепция, създадена от социолога Реймънд Уилямс. Той подчертава, че афектите, емоциите и чувствата имат отношение не само с индивидуални, когнитивни и/или психологически събития, но често са и сложно свързани със социалния и историческия свят. Структурата представлява културата на даден период: това е конкретния жив резултат от всички елементи в обща организация. Едно поколение би могло да предаде на следващото, на своя т.нар. наследник, общ културен модел, който се променя с всяко поколение, променя се и структурата на чувството, но основата е положена от неговите предци. Най-отчетливо „промяната в организацията произлиза от живия организъм: новото поколение реагира по свой начин на уникалния свят, който наследява“ (Williams 1965: с. 65), но приемствеността може да бъде възпроизведена и проследена в колектива.

В произведенията на Любомир Николов „Съдът на поколенията“ (в съавторство с Г. Георгиев) и „Десетиет праведник“ се наблюдават следи от структурата на чувството и в психологически, и във физически аспект, разкрити чрез действията на героите, и най-вече от следите, оставени им от предишните поколения. Структурата на чувството се изразява най-отчетливо при проявленията на травмата – човешката и екотравмата, и при активизирането на нагона за самосъхранение.

В „Десетиет праведник“ травмата и нагонът за самосъхранение са изведени в по-чист вид, отколкото в „Съдът на поколенията“, но и в двете произведения тези структури са движеща сила в отношенията между човека и природата. В „Съдът на поколенията“ авторите акцентират върху реалната отговорност, която човек трябва да поеме за собствените си действия спрямо природата. В бъдещето (в XXV век) е организиран съдебен процес срещу определени хора от миналото, нарушили естествените процеси в

природата с помощта на технологиите: моретата и океаните са замърсени от ежегодните разливи на нефт и газ от танкерите, атмосферата е замърсена от промишлени газове и радиоактивни частици, храната е синтетична; военни организации въздействат върху населението на дадени райони с генетични отрови, които оказват влияние върху наследствеността:

Като в някакъв кошмар се редуват обезобразени детски тела – без ръце, без крака, с китки, излизащи направо от раменете, с изкривени черепа, гладки лица, върху които няма и следа от очи, уста, нос, със зеещи дупки на мястото на лицето – близнаци, преплетени така, че са се превърнали в подобие на октопод. (Георгиев, Николов 1978: 41)

Природата също е представена през нейните аномални състояния. „Тропическата растителност е изчезнала. Отстрани са само дънерите на дърветата, протягащи към небето своите голи, почернели клони.¹¹“ ; „Реката е пресъхнала. Край нея се простират голи скали.¹²“; „На пясъка лежат мъртви риби, изхвърлени от вълните.¹³“; „Радиацията е предизвикала мутации на морските звезди... (...) Потомството на оцелелите екземпляри се е превърнало в съвсем нов вид“¹⁴.

„Съдът на поколенията“ щрихира бъдещите сценарии на реакцията на природата и човека към разрушителните проявления на антропоцена. Травмата, освен като психологическа фиксираност на индивида и общността, е отразена и като еко-травма. Подобно реконцептуализиране на травмата и нейните неантропоцентрични изобразявания разкрива преплитането, взаимозависимостта между човешките и на други видове травми. Идеята за еко-травмата е представена от Анил Нарине в предговора към сборника „Есо-Травма“ (2015) като „вреда, която ние, като хора, нанасяме на нашата естествена среда или вредите, които поддържаме в природата, в коравосърдечните им повторения. Терминът обхваща и двете обстоятелства, тъй като тези привидно различни случаи на екологична вреда често са свързани и дори симбиотични: травмите, чрез които увековечаваме в една екосистема замърсяването и неустойчивото управление на ресурсите неизбежно се връщат, за да ни навредят“. (Narine 2015: 9). Според Нарине

¹¹ Пак там, с. 36.

¹² Пак там, с. 36.

¹³ Пак там, с. 68.

¹⁴ Пак там, с. 68.

природата понася вредите от травмите, както би го направила човешка жертва¹⁵, а травматизираната земя ражда травматизирани хора¹⁶.

Подобни призиви за преосмислянето на травмата в по-широк контекст на органичната, и дори неорганичната, природа отмества изследванията отвъд фиксацията им върху човека. Някои изследователи¹⁷ твърдят, че е жизненоважно да се „разруши господството на човешките тела като единствените обекти на траур и да се разшири пространството на опечалените“ (Cunsolo, Landman 2017: 16). Освобождаването на травмата от нейния антропоцентризм и пренасянето ѝ в полето на нечовешкото, цялостното обхващане на живата и неживата природа, задава друга посока на осмислянето ѝ. Проявена е първичната травма на природата, архаичната памет на взаимодействието на човека и останалия свят.

В „Съдът на поколенията“ травмата е изразена, освен чрез горепосочените цитати, които изобразяват измененията на природата и на човека от продуктите на техноеволюцията и химическите науки, и чрез крайния резултат от задълбочената екологична криза, достигнала апокалиптични измерения¹⁸.

Човечеството е достигнало до прагови точки, от които няма възможност за връщане към „домашния уют на холоцена“. Социално-екологичните проблеми и борби за връщане на баланса между човека и природата са изобразени и през борбата с капитализма, с щетите от индустриализацията. Извеждането на капитализма като основна причина за бедстващата Земя има отношение и към политическата обстановка в страната през периода, в който е написан романът. В него се наблюдават идеологически маркери, а комунизмът е представен като единствената възможност за спасение: „Комунизмът стана не просто главна, не само дори водеща сила – той е единствената възможност за ясно бъдеще“. (Николов, Георгиев 1978: 5). За произведението Любомир Николов споделя:

¹⁵ Пак там, с 13.

¹⁶ Пак там, с 13.

¹⁷ Вж. “Introduction: To Mourn beyond the Human”, in A. Cunsolo and K. Landman (eds) *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*, Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2017, 3–26.

¹⁸ „Светът е мъртъв. Животът е изчезнал завинаги от планетата Земя. Небето е почерняло, закрито от тежки черни облаци. (...) От облаци се сипе черен сняг и покрива безкрайните равнини. Над голите полета са носят снежни смерчове и падат по земята. Реките са замръзнали, сковани в ледове. (...) Човекът е възникнал в един ледников период и е загинал в друг. Великолепен надпис за надгробен камък на човечеството, ако има кой да го издигне. (...) В замръзналите океани са загинали последните останки от живота.“ (Георгиев, Николов 1978: 114)

„Съдът на поколенията“ мина през първите рецензии без затруднения – все пак в книгата се гromяха капиталистите. Но ненадейно един рецензент зададе безкрайно коварния за онова време въпрос: А защо авторът не споменава социалистическите страни. [...] Наложил се да вмъкна нов текст и да усуквам, че всичко добро в екологията идва от соца, а ако има нещо лошо, то е заради натиска на капиталистите. (Николов 2021: 219)

Извън идеологическите клишета, разпръснати пестеливо, но на точните места, в произведението, „Съдът на поколенията“ отразява напрежението, породено от щетите, нанесени на природата. Романът на Л. Николов и Г. Георгиев създава среда за етически главоблъсканици и психологически дилеми, свързани с изменението на климата, неизбежния политически натиск, независимо от наложената система, визуализира втвърдените навици на мисленето за природата като средство за задоволяване на потребностите, независимо от последствията, и търси идентификация с нови перспективи, с колективния човешки ангажимент към бъдещето на света.

Другото произведение на Любомир Николов „Десетият праведник“ е написано през 80-те години¹⁹, но, поради различни обстоятелства, излиза от печат през 1999 г. Докато в „Съдът на поколенията“ екоотравмата е разкрита чрез опустяващата, оголена на места от растителност, изчезващи животински видове, природа, в „Десетият праведник“ тя проявява своя „нагон за самосъхранение“, реагирайки на човека с отключването на обратната еволюция. Човечеството е изправено на ръба на оцеляването след т.нар. Колапс, който е засегнал не само Земята, но и Вселената. Природата изменя някои от своите закони и като резултат много от химичните елементи (злато, мед и др.) стават нестабилни, а оттам губят ценните си свойства. Някои елементи стават взривоопасни²⁰.

Градовете и селата са разрушени, животните постепенно разширяват своя ареал, завръщат се в обезлюдените от човека региони. Хората са изтласкани в периферията на

¹⁹ В интервю Л. Николов споделя, че през 1989 г. Тед Търнър обявява конкурс за научнофантастичен роман с награда 500 хиляди долара. Изискванията на Търнър са романите да имат определен брой думи; действието да се развива в средата на следващия век и да се решават глобалните проблеми на Земята. Любомир Николов изпраща ръкопис за конкурса, но договорът, задължителен елемент към ръкописа, не достига до получателя. (Вж. повече в интервюто „На лов за въображение“, публикувано в края на книгата „Десетият праведник“.)

²⁰ „Сякаш уморена от толкова лудост, природата нанесе втори удар. (...) Само за няколко дни златото и среброто се превърнаха в нестабилни, черни на цвят радиоактивни елементи. (...) Третият удар, истинския удар на Колапса, дойде на 4 април. (...) [С]амо за секунди цивилизацията загуби най-важния си метал. Мед... (...) [Н]якаква неизвестна сила промени тези свойства и в един миг лишената от електричество цивилизация рухна на колене. Гладът, епидемиите и сраженията между оцелелите довършиха останалото.“ (Николов 1999: 49)

природата на ръба на оцеляването, а осигуряването на огън там, където в селищата все още се поддържа някакво общество, се превръща в лукс, контролиран от военни групи, поели ръководните функции. Горите са населени от бунтовници, налагащи над окупираните територии свои закони и правила. Обратната еволюция е засегнала и човека като елемент от природната картина. Цивилизацията е представена през останките, напомнящи за някогашен живот²¹.

Връщането към предишен стадий на развитие, към обратна еволюция, разкрива органичната взаимозависимост между всички елементи на биоеволюцията, към която спада и човекът, генерира обща памет, а оттам и проявената травма, макар и с различни интензивности в живата и неживата природа, носи своя опустошителен заряд. Нагоните за самосъхранение се превръщат в единствения импулс, който движи човека. От друга страна, нагоните (по З. Фройд) са устремени към регресия, към възстановяване на предишно състояние, което е трябвало да бъде изоставено под влияние на външни въздействия, нещо като органична еластичност, или проява на инерцията на органичния живот. В живата субстанция се извършват два противоположни вида процеси, „едните – изграждащи, или асимилаторни, другите – разграждащи, или дисимилаторни“ (Фройд 2014: 190) Промяната във всяко живо същество се осъществява чрез промяна на заобикалящата го среда. Появата на *Homo sapiens* е резултат както от катастрофите, случили се на подходящо място в подходящо време, така и на тези, които в други епохи и на други места не са станали. Ако погледнем историята на нашата планета, а в по-общ план и на Вселената, ще видим, че светът се движи в някаква посока вследствие на множество случайни катастрофи – едновременно съзидателни и унищожителни, които обаче се подчиняват стриктно на физическите закони.

В своята статия „Съзидателно-унищожителният принцип. Светът като катастрофа“²² Станислав Лем представя процесите на развитие на Земята и във Вселената като резултат именно от съзидателните и унищожителните сили. Възникнали сме, пише Лем, „и сме се размножили до милиарди, защото милиарди други същества са

²¹ „Сред плътния пръстен на тъмната елова гора развалините (на зимен курорт – бел. Е. Б.) изглеждаха като някаква уродлива рана от полусрутени стени със зесци дупки вместо прозорци и изкривени решетести метални конструкции.²¹ (...) Прашните останки от някогашния асфалт бяха целите в ями.“ (Николов 1999: 17)

²² Станислав Лем описва процесите във и развитието на Вселената именно през енергиите за създаване и разрушаване. Земята, пише авторът, „е възникнала, защото Праслънцето е навлязло в зоната на унищожение; животът е възникнал, защото Земята е напуснала тази зона: човекът е възникнал, защото през следващото милиардолетие изстреблението отново се е сгромолясало върху Земята.“ (Лем 1988: 322)

били унищожени.²³“ В своята статия Лем много ясно извежда съзидателния аспект на катастрофата на Земята, довел до появата на нови видове, до еволюцията на старите,, който е генератор на две енергии, два импулса – импулсът за самосъхранение и деструктивния импулс²⁴, неизменна част и от еволюцията на човека, важно звено в нейното развитие²⁵.

Разрушаването на досегашния еволюционен път и на природата, и на човека, за да се създадат условията за нова еволюционна посока, е единствената реакция срещу сегашния ред. Романът го изобразява през жертвите, които природата и човекът дават, тяхното неизбежно, на моменти насилствено за втория, но необходимо, завръщане към първоизточника, искрата на твореца, положила основите на една балансирана система на живот, в която всяко звено е важно за оцеляването на следващото. Борбата за оцеляване и на природата, и на човека е безмилостна. В романа героите са на ръба на оцеляването. За разлика от „Съдът на поколенията“ тук много по-ясно е изведена структурата на чувството и нейните измерения – травмата и нагонът за самосъхранение. Докато в първия роман на автора изобразените картини, описващи състоянието на природата, разкриват останките на една унищожена екосистема, в „Десетият праведник“ можем да проследим 1) постепенното физическо изтласкване на човека от наченалите процеси по самосъхранение на природата, връщането към нейно по-ранно съществуване²⁶, и 2) неизбежната духовна и емоционална регресия на човешкия вид,

²³ Ibid, с. 338.

²⁴ Разклонението на еволюционното дърво, създадо бозайниците, е свързано с катастрофата на Земята преди около 65 милиона години, когато метеорит унищожаваше живота на планетата, а оттам и най-висшите животни – влечугите, които господствали на сушата и във водата двеста милиона години. Човекът не е можел да възникне през мезозойската ера, защото заложеният за развитието ѝ капитал, наследствена маса, не е притежавал ресурсите, необходими за появата на антропоиди.

²⁵ „Родили сме се, преминавайки – чрез историята на нашата звезда, после на планетата, после на биогенезиса и еволюцията – през много иглени уши, и затова деветте милиарда години, разделящи възникването на потосоларния облак от газовете до възникването на Homo Sapiens можем да сравним с гигантски слалом, в който не е пропусната нито една вратичка.“ (Лем 1988: 322)

²⁶ „След Колапса планините постепенно се превръщаха в истинско животинско царство. Цивилизацията отстъпваше позициите си и зверовете се размножаваха с изумителни темпове, бързайки да навакнат узурпираната от векове свобода. (...) Пасящите крави не обръщаха никакво внимание на минаването му. Сега те бяха артистите на тези планински краища. От тях до голяма степен зависеше животът на тукашните селяни. И изглежда го разбираха, ако се съдеше по им господарско придвижване из пасището“. (Николов 1999: 28) „[М]ежду руините вече растяха млади дръвчета, устремени нагоре, за да засенчат завинаги това кътче, което човекът преди време бе отвоювал за собствено развлечение“. (Николов 1999: 39) „Тревата и бурените бяха навсякъде из мъртвото село. Гъсталаци от коприва обсаждаха старите каменни стени, див бръшлян пълзеше нагори към хлътнолите покриви, където вече се бяха вкоренили млади дръвчета... Яркото утринно слънце на младата зеленина странно контрастираха с изтлелия спомен за отдавна отминала смърт, още тегнещ из въздуха като едва доловим дъх на пепел от изгаснало слънце“. (Николов 1999: 50)

изгубил своя вътрешен баланс и опори²⁷, изобразени както чрез останките, напомнящи цивилизацията, през агресивните стремежи за оцеляване²⁸, така и чрез някои от героите (като отец Донован, физикът Жак Бержерон, Николай, Мишин), които, като че ли са от малкото останали праведници, съхранили в голяма степен човешкото у себе си.

Извеждането на екотравмите, на нагоните за самосъхранение като проявления на структурите на чувствата в произведенията на климатичната фантастика представят сложните връзки между човека и природата и тяхната взаимозависимост. Афектите, емоциите и чувствата са не просто моментни състояния, разкриващи човешкия дискомфорт от дразнител, идващ отвън, а част от вътрешни структури, персонифициращи невидими корени на съзнанието, предавани от поколение на поколение като памет за еволюцията на човека и за неговата връзка с наличните в природата съзидателните и унищожителните сили.

Л. Николов разкрива проблемите на своето съвремие посредством художественото изобразяване на изменението на климата не само чрез духовните, психологическите промени у човека, не само чрез екологичните рани, нанесени на природата, но и през колапса, обхванал всички нива на съществуване, включително технологичната прекомерна зависимост, икономическата нестабилност и засиленото социално разделение. Регистрира отговорността на поколенията към действията на техните бащи, възможната гибел вследствие на арогантното възприемане на човешкия вид като изключителен, а оттам и като господар, контролиращ живота във всичките му форми. Същевременно извежда и потенциала за промяна със завръщането към екологичната чувствителност у човека като необходим залог за предотвратяването на бъдеща глобална катастрофа.

²⁷ „Хората бяха изгубили вяра в каквото и да било, освен в днешното парче хляб“. (Николов 1999: 53) „Не знам, може би ние всички заедно сме решили подсъзнателно, че е време да отървем света от присъствието си. Обаче в своята неизмерна гордост сме избрали смърт, чрез която да го повлечем подир себе си“. (Николов 1999: 169); „Няма кой да го измие за полагане в гроба“. (Николов 1999: 34)

²⁸ „Бесилката на пътя се тъмнееше в сянката на околните дървета и полуразложеният труп под нея бавно се полюшваше и въртеше“. (Николов 1999: 50) „Разпадането на световната комуникационна система бе довело след няколко месеца кървави безредици до стабилизиране на почти средновековно ниво – хиляди разпокъсани държавици, управляване с жестока ръка от новопоявили се диктатори...“ (Николов 1999: 53)

БИБЛИОГРАФИЯ

- Илиев, Г.** *О-Корс*. – Стара Загора: Печатница „Светлина“, 1930. [Iliev, G. *O-Kors*. – Stara Zagora: Pechatnitsa „Svetlina“, 1930.]
- Илиев, Г.** *Теут се бунтува*. – Пловдив: „Христо Г. Данов“, 1983. [Iliev, G. *Teut se buntuva*. – Plovdiv: „Hristo G. Danov“, 1983.]
- Георгиев, Г., Л. Николов.** *Съдът на поколенията*. – София: Народна младеж, 1978. [Georgiev, G., L. Nikolov. *Sadat na pokoleniyata*. – Sofia: Narodna mladezh, 1978.]
- Лем, С.** Съзидателно-унищожителният принцип. Светът като катастрофа. В: *Избрани фантастични произведения в два тома. Том втори*. София: Народна младеж, 1988, с. 317–344. [Lem, S. *Sazidatelno-unishtožitelniyat printsip. Svetat kato katastrofa*. In: *Izbrani fantastichni proizvedeniya v dva tova. Tom втори*. Sofia: Narodna mladezh, 1988, s. 317–344.]
- Николов, Л.** Едно лекомислено заиграване с формите и функциите на човешкото тяло може да доведе до ужасни последствия. В: *Фантастика и бъдеще*. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2021, с. 219–224. [Nikolov, L. *Edno lekomisleno zaigravane s formite i funktsiite na choveshkoto tyalo mozhe da dovede do uzhasni posledstviya*. In: *Fantastika i badeshte*. Sofia: ITS „Boyan Penev“, 2021, s. 219–224]
- Николов, Л.** *Десетият праведник*. – София: Аргус, 1999. [Nikolov, L. *Desetiyat pravednik*. – Sofia: Argus, 1999.]
- Оливер, Х.** *Енерган 22*. – София: Vosion Books, 2019. [Oliver, H. *Energan 22*. – Sofia: Vosion Books, 2019.]
- Сапарев, О.** *Фантастиката като литература*. – София: Просвета, 1990. [Saparev, O. *Fantastikata kato literatura*. – Sofia: Prosveta, 1990.]
- Фройд, З.** *Психология на несъзнаваното*. – София: Колибри, 2014. [Froyd, Z. *Psihologiya na nesaznavanoto*. – Sofia: Kolibri, 2014.]
- Cunsolo, A., K. Landman.** Introduction: To Mourn beyond the Human. In: *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*. A. Cunsolo and K. Landman (eds). – Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2017, 3–26.
- Heise, U. K.** “Letter”, PMLA 114.5 (Oct. 1999): 1096-1097 – (https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_PMLAForum.pdf), прегледано на 10.02.2023)
- Mehnert, A.** *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature*. – London: Palgrave Macmillan, 2016.
- Narine, A.** *Eco-Trauma*. – New York: Routledge, 2015.
- Page, M.** Evolution and Apocalypse in the Golden Age. – In: *Green Planet. Ecology and Science fiction*. – London: Middletown, Wesleyan University Press, 2016.
- Williams, R.** *The Long Revolution*. – London: Penguin Books, 1965.

BIBLIOGRAPHY

- Iliev, G.** *O-Kors*. – Stara Zagora: Pechatnitsa „Svetlina“, 1930.
- Iliev, G.** *Teut se buntuva*. – Plovdiv: „Hristo G. Danov“, 1983.
- Georgiev, G., L. Nikolov.** *Sadat na pokoleniyata*. – Sofia: Narodna mladezh, 1978.
- Lem, S.** Sazidatelno-unishtozhitelniyat printsip. Svetat kato katastrofa. In: *Izbrani fantastichni proizvedeniya v dva tova. Tom втори*. Sofia: Narodna mladezh, 1988, s. 317-344.
- Nikolov, L.** Edno lekomisleno zaigravane s formite i funktsiite na choveshkoto tyalo mozhe da dovede do uzhasni posledstviya. In: *Fantastika i badeshte*. Sofia: ITS „Boyan Penev“, 2021, s. 219–224.
- Nikolov, L.** *Desetiyat pravednik*. – Sofia: Argus, 1999.
- Oliver, H.** *Energan 22*. – Sofia: Vosion Books, 2019.
- Saparev, O.** *Fantastikata kato literatura*. – Sofia: Prosveta, 1990.
- Froyd, Z.** *Psihologiya na nesaznavanoto*. – Sofia: Kolibri, 2014.
- Cunsolo, A., K. Landman.** Introduction: To Mourn beyond the Human. In: *Mourning Nature: Hope at the Heart of Ecological Loss and Grief*. A. Cunsolo and K. Landman (eds). – Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2017, 3–26.
- Heise, U. K.** “Letter”, PMLA 114.5 (Oct. 1999): 1096-1097 – (https://www.asle.org/wp-content/uploads/ASLE_Primer_PMLAForum.pdfq, прегледано на 10.02.2023)
- Mehnert, A.** *Climate Change Fictions: Representations of Global Warming in American Literature*. – London: Palgrave Macmillan, 2016.
- Narine, A.** *Eco-Trauma*. – New York: Routledge, 2015.
- Page, M.** Evolution and Apocalypse in the Golden Age. – In: *Green Planet. Ecology and Science fiction*. – London: Middletown, Wesleyan University Press, 2016.
- Williams, R.** *The Long Revolution*. – London: Penguin Books, 1965.

Elena Borisova, PhD
 ORCID ID: 0000-0003-0109-972X
 Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
 52 Shipchencki Prohod Blvd., Block 17, Sofia 1113, Bulgaria
 E-mail: elena39789@gmail.com

Д-р Елена Борисова е главен асистент в Института за литература при БАН. Изследователските ѝ интереси са в областта на българската научна фантастика и съвременната българска литература.

Dr Elena Borisova is Assistant Professor at the Institute for literature (Bulgarian Academy of Sciences). Researcher in the field of Bulgarian science fiction and Bulgarian contemporary literature.

